

Az SZTE Kutatóegyetemi Kiválósági Központ tudásbázisának
kiszélesítése és hosszú távú szakmai fenntarthatóságának megalapozása
a kiváló tudományos utánpótlás biztosításával”

Könyvtártudományi TDK

Előadás

2012. 04. 18.

Papirusz, tábla, pergamen – Az íráshordozók története
Gellérfi Gergő

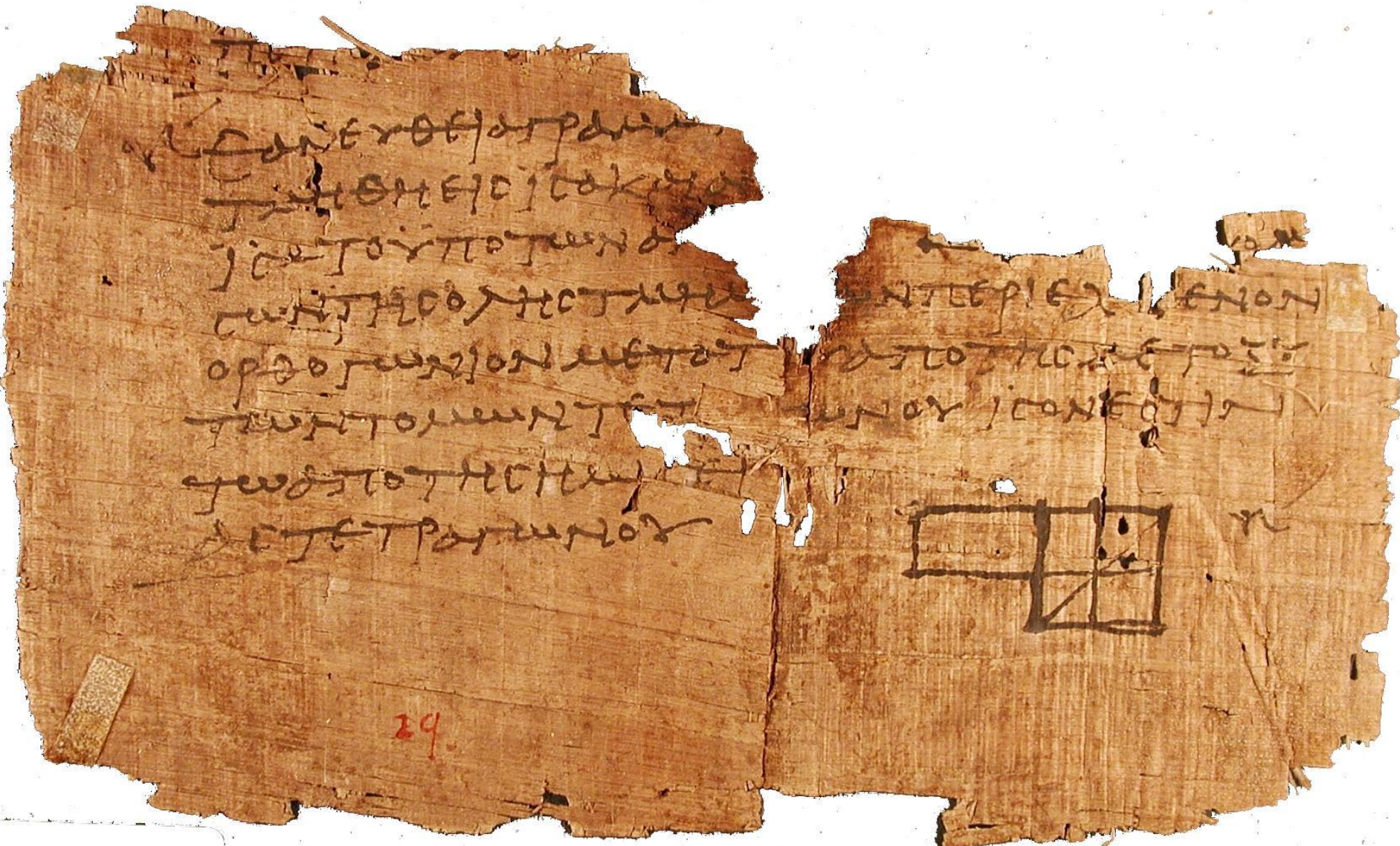

TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0012 projekt

Papirusztekerecs

- a legkorábbi forma a klasszikus antikvitásban
- *chartés, charta*
- készítésről forrás:
 - idősebb Plinius: Naturalis Historia, XIII 74-82.

POxy. I. 29. – Euklidés *Stoicheia*, II. 5.
AD 75-125

Készítés

- a papyrusznádat csíkokra vágják
- két réteg, egy függőleges, egy vízszintes
- préseles és szárítás
- természetes rögzítőanyag

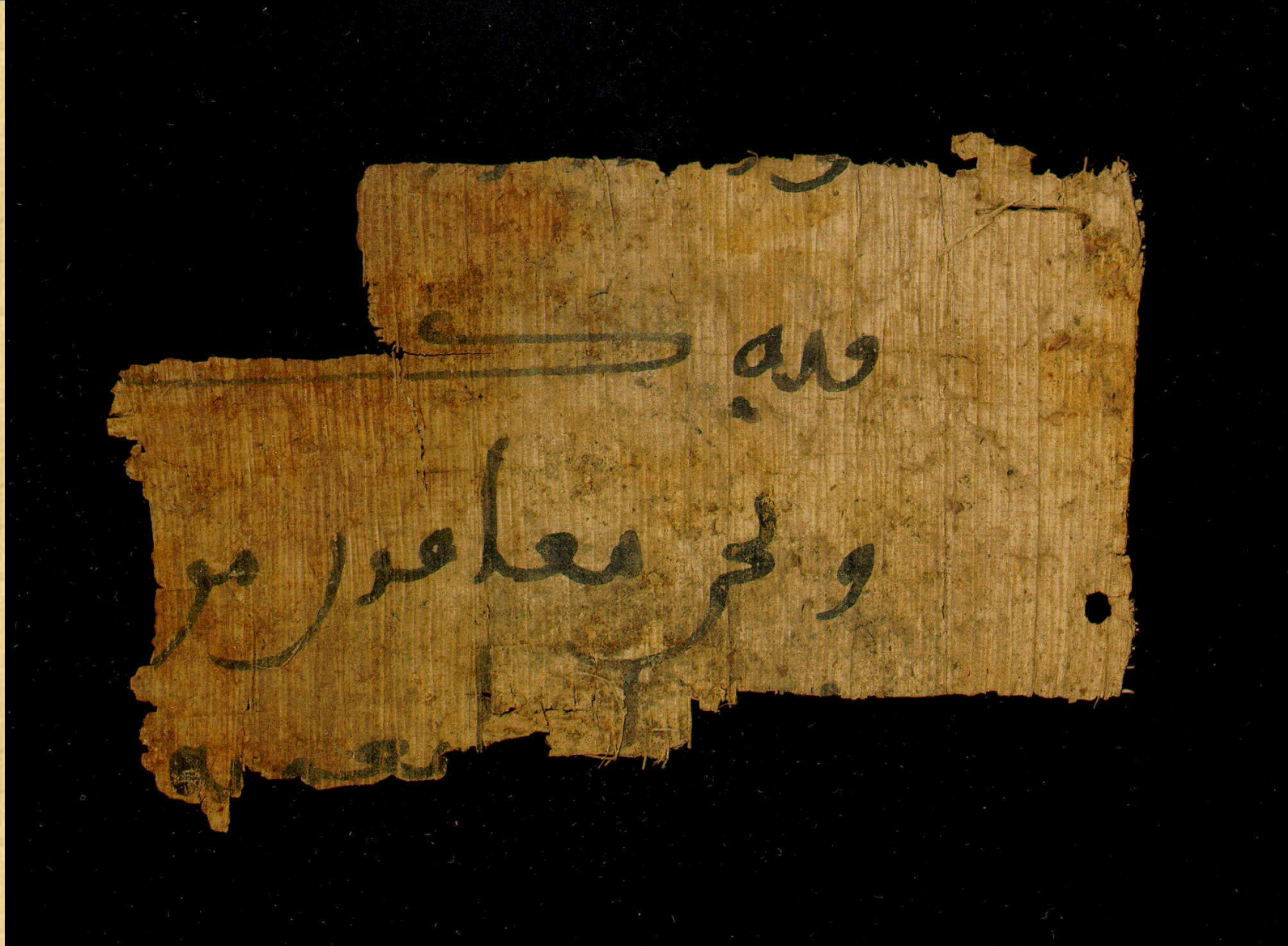
Időhatárok

- a legrégebbi ismert egyiptomi papirusz Kr. e. 3000 körülről Hemaka sírjából
- 9-11. századig használják
- arab papiruszokat még a 14. századból is ismerünk

Egyiptomi papirusz

Kr. e. 2. e.
második fele

Töredék egy 7-8. századi arab papiruszról

Használat kezdetei a klasszikus antikvitásban

- Peisistratos-kori Homéros-lejegyzés (6. sz. közepe)
- legrégebbi görög lelet: 5. sz. második fele attikai sírban
- legrégebbi írásos lelet: 4. sz.

Módszertani problémák

- a hagyományozódás egyenetlen, földrajzi megosztottság
- nagy mennyiségű lelet egy-egy helyről, máshonnan semmi
- helyi sajátosságok & peremvidékek

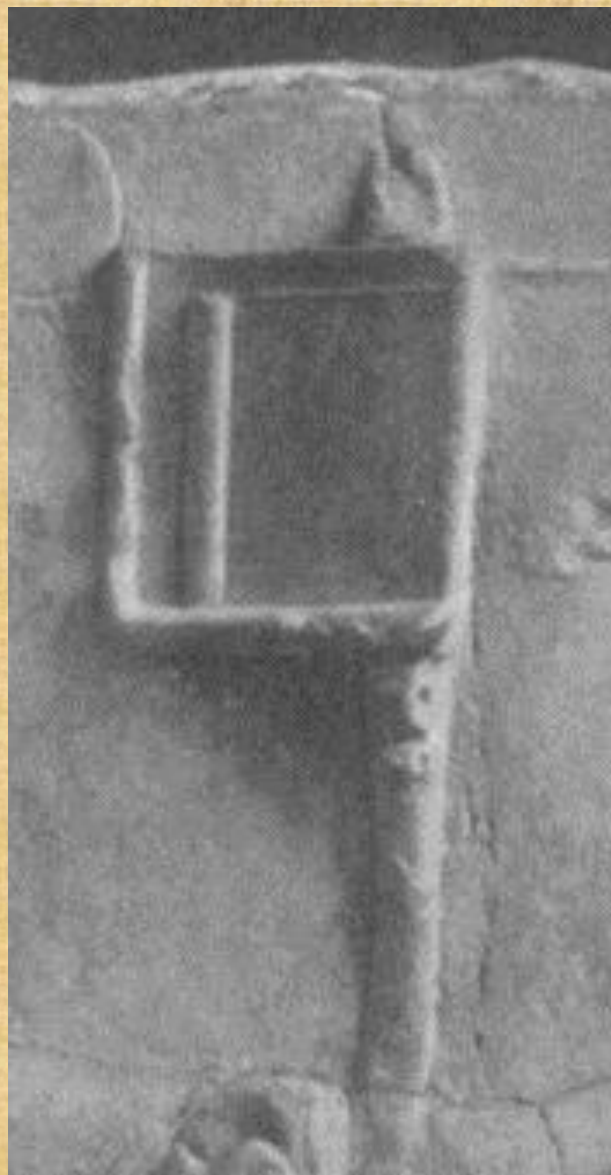
Papirusztekercs

- a kereskedelmi mennyiség 1 tekercs (*kylindros, volumen*)
- ez rendszerint 20 lap (*kolléma, pagina*) (természetesen tetszőleges, bármennyi lehet)
- a ragasztás helye: *kollésis*
- *tomos synkollésimos*: dokumentumok esetén tipikus forma, több külön lap összeragasztva, együtt tárolva
~ dosszié

Tekercsolvasó férfi egy pompeii falfestményen

Tekercstartó olvasáshoz

Sapphó olvas egy
Kr. e. 5. századi
vázaképen

Prótokollon

- a tekercs kezdőlapja, védelmi funkciót lát el, akár a könyvborító
- kívül vízszintes rostok, szemben a tekercs többi részével
- ezen a részen nincs írás (*agraphon*), ez gyakran így van a tekercs végén is

A szöveg a tekercsen

- a belső oldalon (*recto*)
- itt a rostok vízszintesek, ez segíti az írást
- változó szélességű oszlopokban
 - tendencia: legkeskenyebb a szónokok, majd történetírók, filozófusok és kommentárírók
- oszlopszélesség \neq *kolléma*
- kivétel: *transversa charta*

Fragment of an ancient papyrus scroll with handwritten text in a cursive script, likely Demotic or Hieroglyphic. The text is arranged in approximately 10 columns across the fragment. The script is dark brown or black ink on a light brown, fibrous papyrus background. The fragment is heavily damaged, with significant tearing and missing sections, particularly along the bottom and right edges. A prominent red arrow points upwards from the bottom center of the fragment, indicating a specific area of interest or damage.

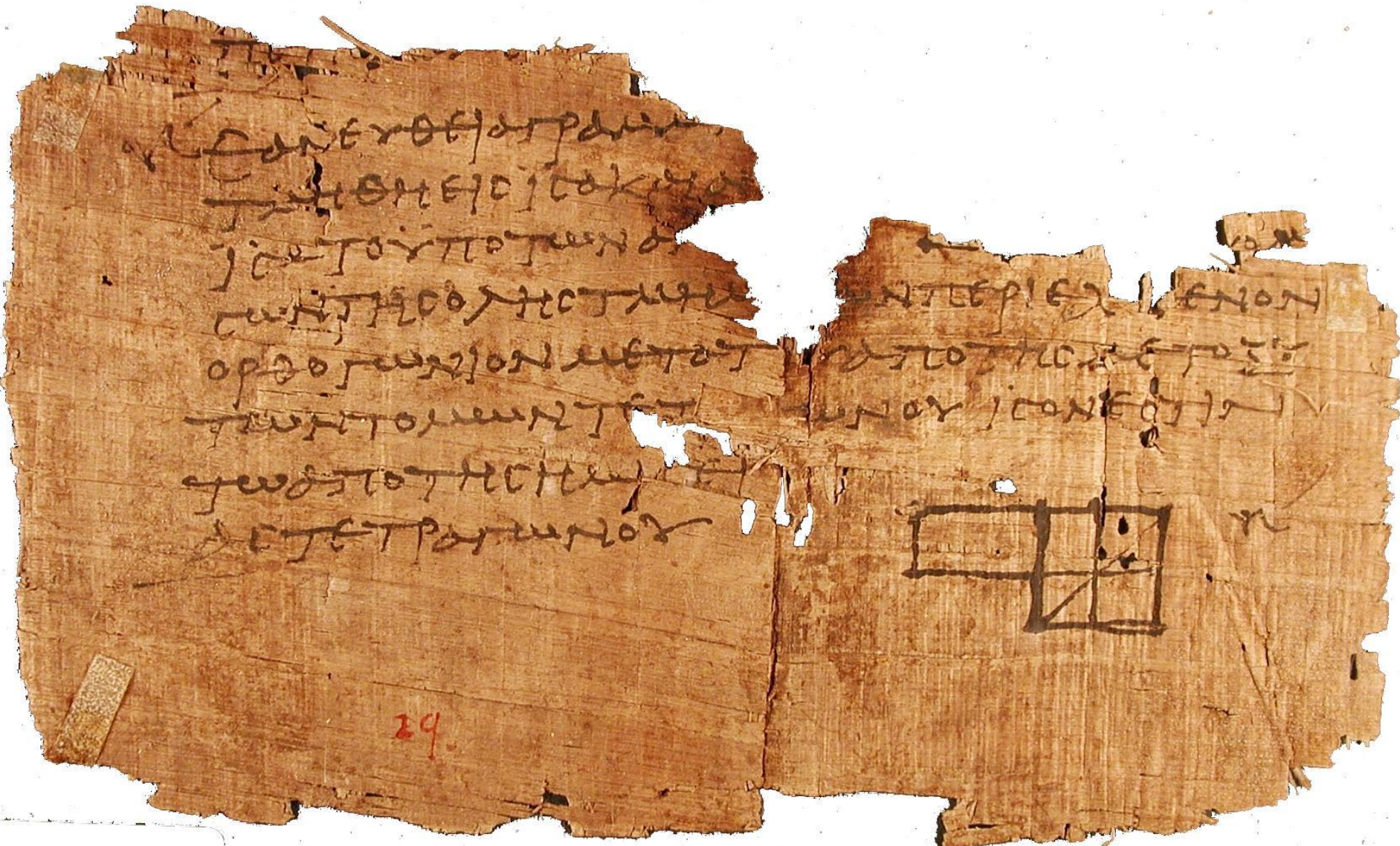

Íróeszközök

- *kalamos*: kihegyezett, hasított nádszár
- fekete tinta, alapanyaga: korom, gumi, víz
- emellett volt vörös és barna tinta is

Illusztrációk

- az 5. századból már ismertek geometriai ábrázolások
- Kr. e. 4. századi orvosi szövegek mellett szerepeltek ábrák
- de összességében nem jellemző

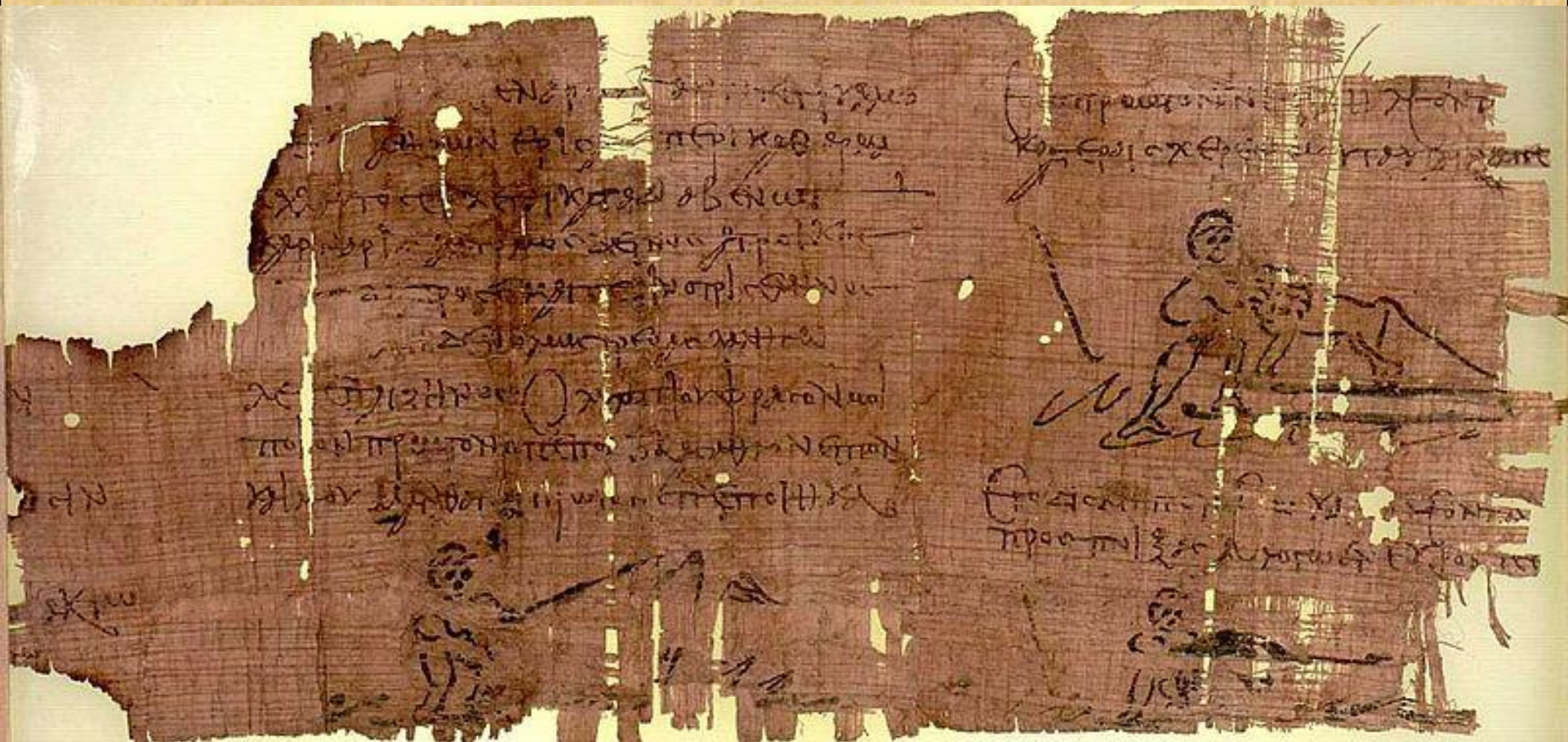

POxy. I. 29. – Euklidés *Stoicheia*, II. 5.
AD 75-125

Paris, Bibl. Nat.. cod. suppl. gr. 1294
„Romance papyrus”

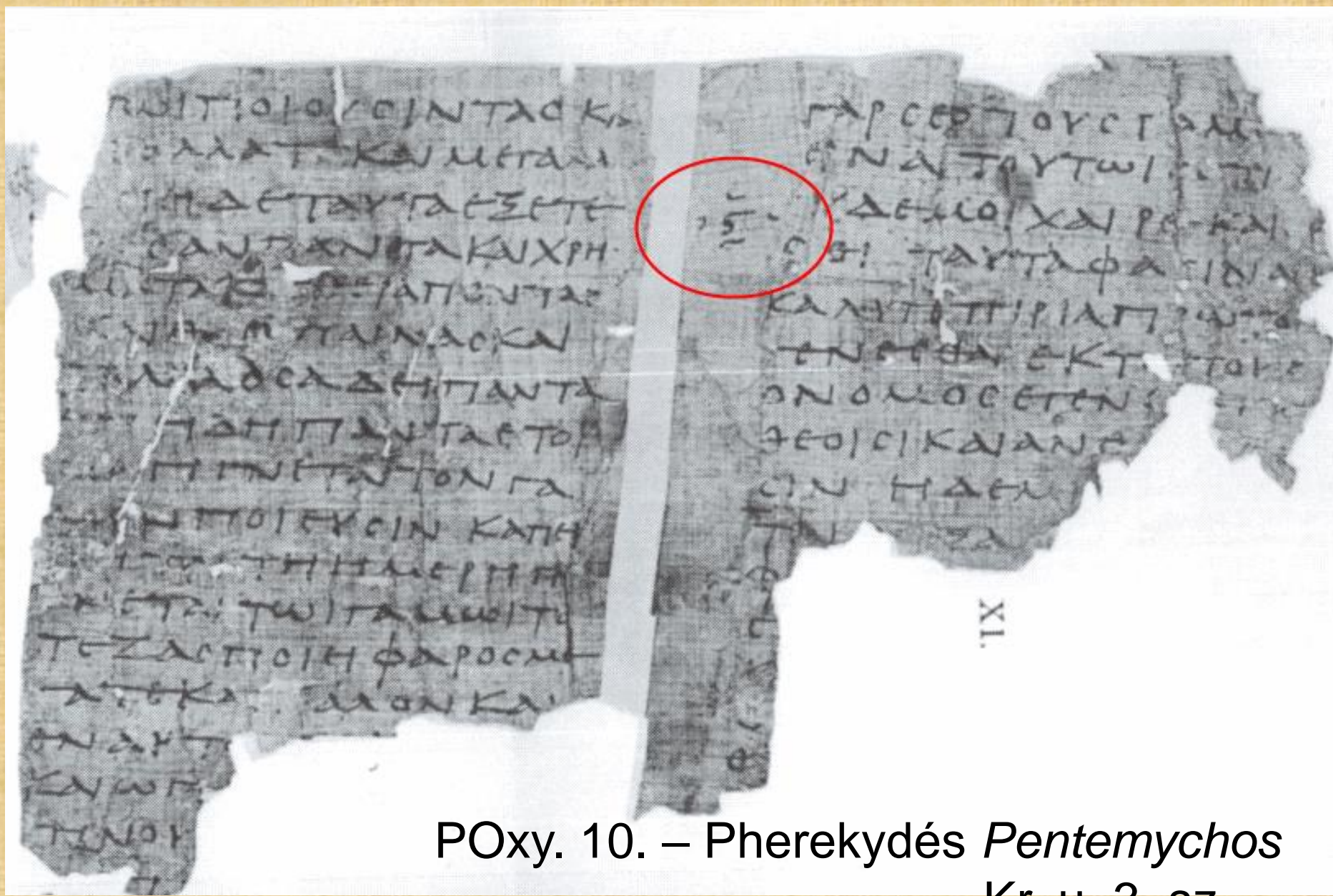
Kr. u. 2. sz.

POxy. XXII. 2331. – Héraklés-papirusz
Kr. u. 3. sz.

A számozás kérdése

- igen kevés tekercsen találtak oszlopszámozást (~oldalszámozás)
- probléma: a visszakeresés megoldása különösen az extrém, több 10 méter hosszú papiruszokon
- olykor a fejezeteket számozták, vagy száz soronként tettek egy számot (*stichometria*)

POxy. 10. – Pherekydés *Pentemychos*
Kr. u. 3. sz.

A tekercs vége

- a tekercs merevítésére: *omphalos*, *umbilicus* az utolsó *kollémához* ragasztva

Méretek

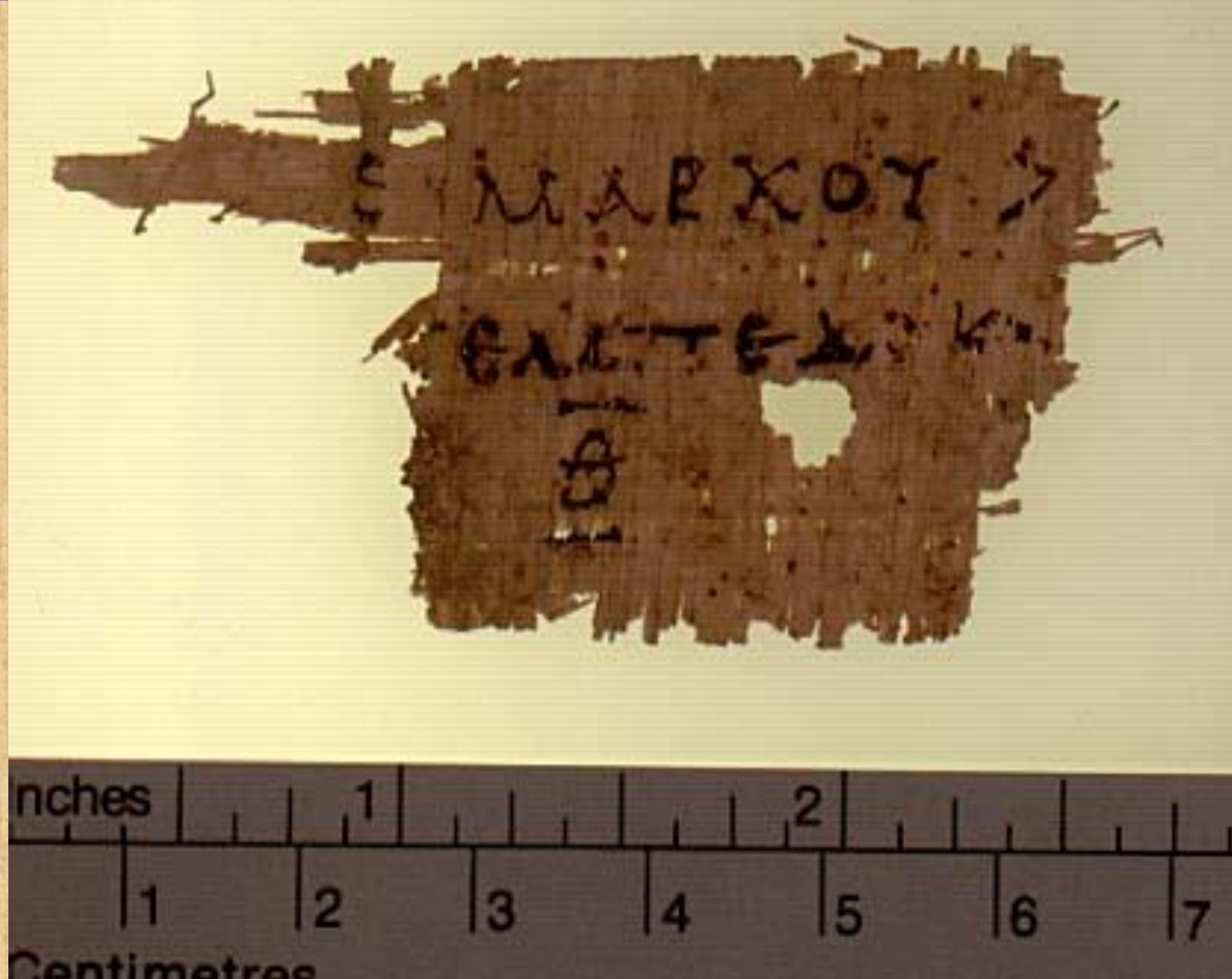
- nincsenek források, nem egyértelmű
- magasság: 40-50 cm, de az irodalmiak kisebbek
- hossz: 3-4 m (szélsőséges: 40 m)
- PHerc rendhagyó: m. 16-30 cm, hossz
átlagban 10 m

Liber

- antik művek könyvekre (*libri*) tagolódtak
- általában egy könyv = egy tekercs
- a könyvek száma változhatott kiadások közt
 - Naevius: *Bellum Punicum* (1 → 7)

A mű adatai

1. *Kolophón*: a szöveg után az *eschatokollonon* (védett hely)
2. *Prótokollon*
3. *Sillybos, titulus*: a tekercsre erősített pergamen- v. papiruszlap (gyorsabb tájékozódás)

POxy. XLVII 3318. *Hemarchou Pros Empedoklea* 9.
Kr. u. 1-2. sz.

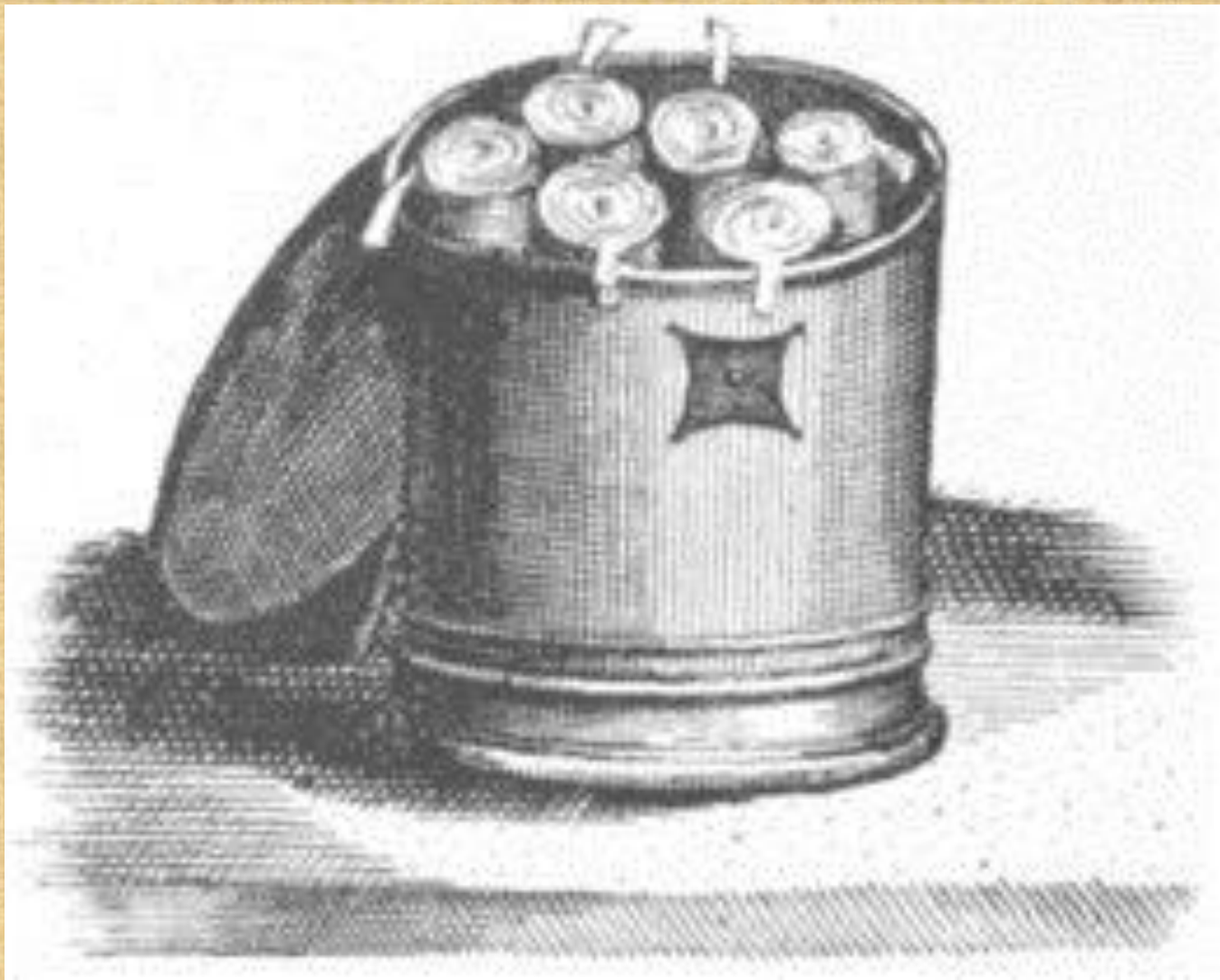

Tárolás

- könyvtárban: fali szekrényben
- magánházban: kis szekrényben
(*armarium*) vagy könyvtartóban (*capsa*,
theca)

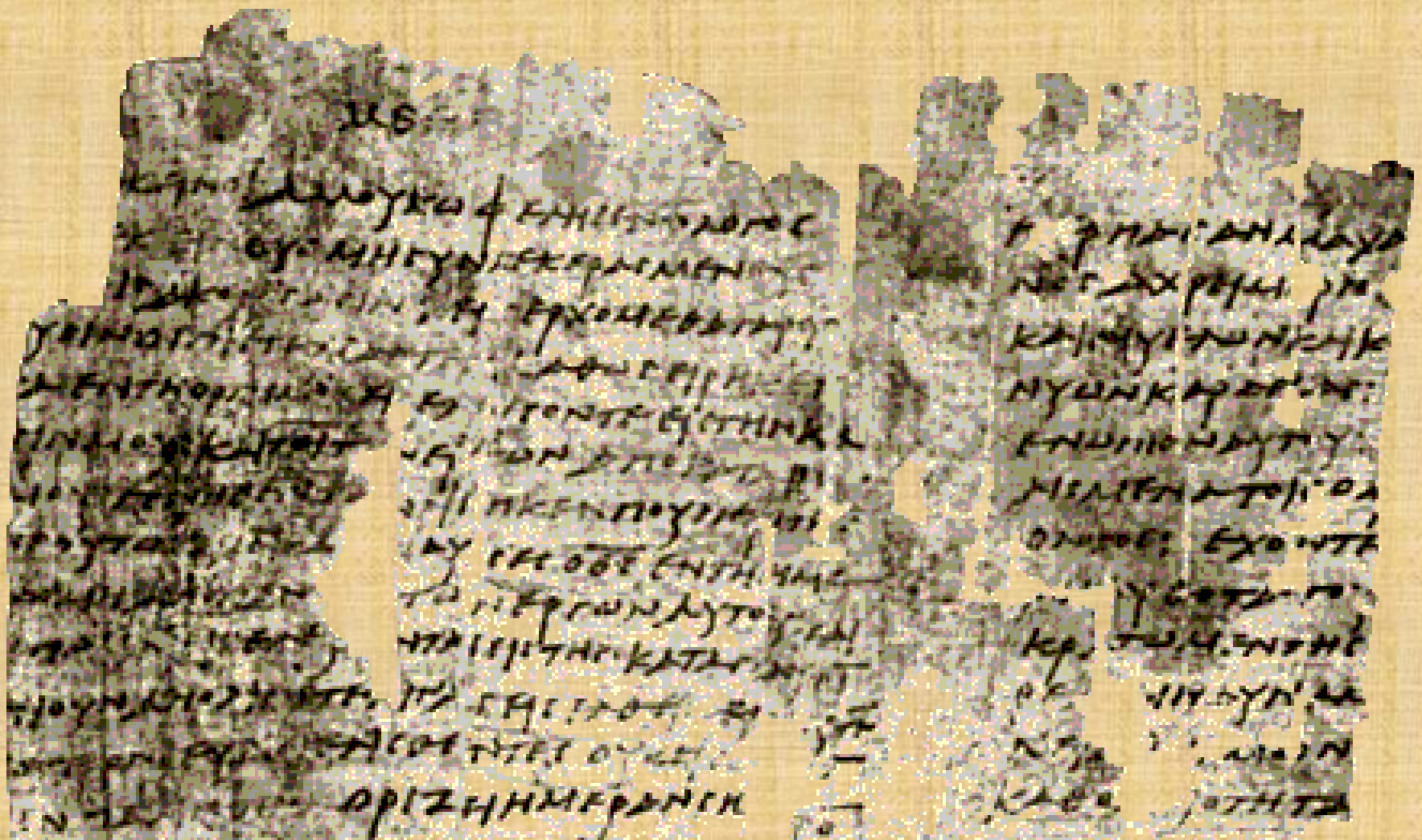
Armarius egy Kr. u. 200 körüli római szarkofágon

Capsa

Újrafelhasználás

1. *Opisthographos*: versóra írás
 2. *Palimpsestus*: a szöveg eltávolítása
 - pl.: Homéros Ilias 2. és egy számla
- a papirusztekercs drága, 1-2 napi munkabér

POxy 657v (opistograph) NT A zsidókhöz 4:2
Kr. u. 3-4. sz.

ΟΙ ΔΕ ΜΟΝΟΙ ΤΟΝ ΧΕΔΙΔΑΝΤΙΝΑ
ΟΤΙ ΚΟΝΙΟ ΕΣΤΙΝ ΤΟ ΠΟΛΥΕΡΑΘΟΣΟΥ ΚΕΝΟΝ
ΦΟΙΒΟΣ ΒΑΘΑΣΟΥ ΑΛΛΕΝ Ο ΕΥΡΕΙΝΤΟΛΕ
ΑΔΕΝ Η ΤΟ ΔΕ ΤΟΙΟΙΕΝ ΟΙ ΔΕ ΦΑΘΗΚΕ
ΦΑΝΕΙΑ ΟΤΙ ΤΟ ΕΥΧΑΜΕΝ ΟΙ ΔΕΝ ΤΟ
ΜΕΝΙΝ ΤΟ ΕΥΧΑΜΕΝ ΤΩΝ ΔΕ ΘΑΥΝΟΙ ΟΥΣ Μ
ΒΟΝΑΥ ΤΟ ΚΕΝΟΝ ΟΥΣ ΔΟΥΚΕΝ ΒΟΝΕΣ
ΤΟΙΣ ΤΡΙΩΣ ΚΙΝΗΤΟΦΕΡΟΝ ΑΛΛΗΛΗΣ ΘΕΡΕ
ΤΟΥ ΑΛΛΗΛΗΛΗΚΑ ΤΟ ΦΗΛΑΥ ΤΟ
ΕΛΟΥΗ ΕΙΣ ΤΗ ΕΙΣΕΥ ΤΟ ΠΙΤΡΑΧΙ ΤΗ
ΕΝΔΕ ΤΗ ΚΕΡΑΧΙΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΑΚΑ
ΥΕ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΚΟΣΗ ΤΟΡΑ ΕΙΘΟΝ ΟΥ
ΙΣΤΩΝ ΧΩΡΩΣ ΑΝΘΡΩΠΩΣ ΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΩΣ
ΩΝ ΕΙΤΤΑ ΕΡΑΝ ΟΤΙ ΟΣ ΦΑΘΗΝ ΕΤΕΛΕΥΤΗΣΕ
ΜΕΡΤΟ ΤΟ ΚΕΝΟΝ ΟΤΙ ΟΙ ΚΕΝΟΝ ΤΗΝ ΔΡΕΤΗΝ ΤΟ
ΗΚΟΧΗ ΝΩΝ ΟΤΙ ΔΟΡΩΝ ΤΟΥΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥΣ ΘΑΥ
ΜΑΣΤΟ ΕΝΟΡΟΤΟ ΜΗΤΙΝΑΙ ΔΕ ΤΟΥΤΟ ΙΣΤΩΝ
ΙΣΤΩΝ ΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΩΣ ΤΟΡΑ ΕΙΘΟΝ ΟΥ
ΤΟΙΣ ΙΣΤΩΝ ΕΝΔΕ ΤΟΥΤΟ ΤΗ ΑΝΘΡΩΠΩΣ

PMich 2574v (opistograph) Alcidamas *Peri Homérou*
Kr. u. 2 sz. vége-3. sz. eleje

PMich 2574v (opistograph) Alcidamas *Peri Homérou*
Kr. u. 2 sz. vége-3. sz. eleje

Tartósság

- a pergamennél érzékenyebb a külső hatásokra
- szakszerű tárolás mellett felér a pergamenkódexével is
- DE: a Karoling-korra nem maradt antik tekercs nyugaton

Lelőhelyek

1. Egyiptom (különösen figyelemreméltó Oxyrhynchos városa)
2. Mezopotámia (kül. Dura Európos)
3. Palesztina
4. Herculaneum (Villa dei Papiri)
5. Derveni (Görögo., temetkezés)
6. Petra (keresztény templom archívuma)

Ásatás Oxyrhynchusban

Egyéb íráshordozók

- funkció leginkább:
 - jegyzetelés
 - számolás
 - iskolai használat
 - jogi használat (ezek lezárva és lepecsételve)
- 1. írotábla, *tabula* (elterjedt, főleg Rómában)
- 2. füzet (papirusz vagy pergamen)

Viasztábla

- süllyesztett felület, benne (fekete) viasz
- több összekapcsolva sokszor: *diptychon*, *polyptychon* (pecsételési lehetőség)
- fontosabb célokra
- íróeszköz: *stilus*
- kereskedelmi célra gyártották őket

E. L. Owen 5939. Kr. u. 2. sz. körül

Tab. Vind. 836.

Fatábla

- olcsóbb, mint a viasztábla
- fehérre festve *tabula dealbata*
- sötét tintával írtak rá
- rendszerint többet illesztettek össze

Fa író tábla a British Museumban

Vindolanda

- Britannia provincia, ma Chesterholm
- számos fatábla lelőhelye
- különösen vékony táblák
- harmonika-szerű illesztés (~könyvforma)

Handwritten Latin text on a fragment of papyrus, showing several lines of script.

Handwritten Latin text on a fragment of papyrus, showing several lines of script.

Handwritten Latin text on a fragment of papyrus, showing several lines of script.

Handwritten Latin text on a fragment of papyrus, showing several lines of script.

Tab. Vind. 343. Octavius levele Candidusnak
Kr. u. 1-2. sz.

A vindolandai leletek a British Museumban

Tab. Vind. II. 154.

Jelentés a *cohors I
Tungrorum* aktuális
állapotáról

„Graffiti”

- a leletek alapján nagyon jellemző volt
- a Vezúv által betemetett városokban számos falfeliratot találtak

MATT

M·ATILIVS IDI
V

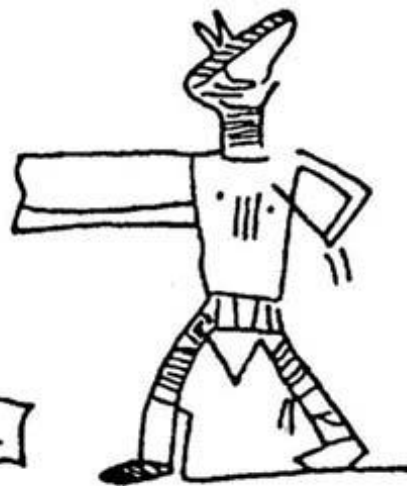
L RÆCIVS FELIX

XII)XII·M

SEVERV

XIII·ALBANV S·SGL·XIXV

CVI MIHI DOCIPND
DEO HAIT NEP(II)IUM
LADIIAT AVOD
PETIT. L SURIIII

Ιδῆ βύς | βλίς :
Ἰδῆ βύς | βλίς ἰοστῆς ἀδ φαυστὶ λλά
ἰοστῆς ἰοστῆς ἀδ φαυστὶ ἀφῆλυα
ἰοστῆς ἰοστῆς

Idibus Iulis

inaures postas ad Faustilla

pro * II usura deduxit aeris a

ex sum XXX

(8203; I, viii, 13; Via di Castricio)

Füzetek

- papirusz- vagy pergamenlapokból
- a pergamenfüzet, *membranae* római találmány
- Quintilianus a rosszul látóknak ajánlja a táblák helyett
- ez a pergamenkódex előzménye!

Pergamen

- elnevezés a kis-ázsiai Pergamon városából, ahol a hagyomány szerint először készítették

Papiruszkódex

- a legkorábbi kódexek
- csak Egyiptomból maradtak fent
- vagy átmeneti forma, vagy helyi jellegzetesség
- „párhuzam”: 7. századi pergamentekercsek

PBodmer II p66 Kr. u. 125.